

Ποιος είναι ο ρόλος των εθνογραφικών μουσείων στον 21ο αιώνα; Πώς τα μουσεία αυτά, προϊόντα της αποικιοκρατίας που ήθελε τη Δύση μοναδικό πρωταγωνιστή στην παραγωγή της γνώσης, μπορούν να ανταποκριθούν στις πολιτικές, κοινωνικές και δημογραφικές προκλήσεις της εποχής μας; Πώς κατασκευάζουν και πραγματεύονται την εθνοτική και πολιτισμική ετερότητα σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης, πληθυσμιακών μετακινήσεων, άμβλυνσης των διαφορών, αλλά και έντονης ανάπτυξης του εθνικισμού και της μισαλλοδοξίας;

ΕΣΘΗΡ ΣΟΛΟΜΩΝ

Επίκουρη Καθηγήτρια Μουσειολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ «ΑΛΛΟΙ»

—Τα εθνογραφικά μουσεία τον 21ο αιώνα

01
Το Μουσείο
Ανθρωπολογίας του
Πανεπιστημίου της
Βρετανικής Κολομβίας,
στο Βανκούβερ του
Καναδά. Φωτ.: Μ.
Μούλιου.

Το παρελθόν (μακρινό και πρόσφατο) ενός δεσμού

Στο εξαιρετικά σημαντικό κείμενο *The Poetics and the Politics of Exhibiting Other Cultures* της E. Lidchi, η εθνογραφία ορίζεται ως η επιστήμη που μελετά και περιγράφει ομάδες πληθυσμού («έθνη»), τις συνήθειες και τα έθιμά τους, καθώς και τις διαφορές τους από άλλες ομάδες¹. Η συγκέντρωση δεδομένων γύρω από τον ιδιαίτερο πολιτισμό μιας ομάδας γίνεται μέσω της επιτόπιας έρευνας ενός ειδικού και ολοκληρώνεται σε ένα δημοσιευμένο κείμενο, το οποίο ονομάζεται και αυτό με τη σειρά του *εθνογραφία*. Η επιτόπια έρευνα περιλαμβάνει συχνά και τον υλικό πολιτισμό της υπό μελέτη ομάδας, με τα θεωρούμενα ως σημαντικά αντικείμενα να συλλέγονται και να εκτίθενται σε μουσεία, τα λεγόμενα *εθνογραφικά*.

Πρόκειται, με άλλα λόγια, για χώρους που παρουσιάζουν με τρόπο απτό την πολιτισμική ετερότητα, ενώ αναδεικνύουν τα στοιχεία που καθιστούν κάθε πληθυσμιακή ομάδα πολιτισμικά διακριτή και άξια να μελετηθεί. Έτσι, ενώ τα λαογραφικά μουσεία μπορούν επίσης να ενταχθούν στα εθνογραφικά, ως τόποι κατασκευής και αναπαράστασης μίας, σε βάθος χρόνου, *τοπικής* πολιτισμικής ταυτότητας, η χρήση του όρου «εθνογραφικά» παραπέμπει καταρχήν στην έκθεση του υλικού πολιτισμού ομάδων «ιθαγενών», «αυτόχθονων», «εξωτικών», συχνά δίχως γνώση ή διαδεδομένη χρήση της γραφής, με άλλα λόγια, σε ομάδες που κατέχον μελέτησαν και ακόμη μελετούν οι ανθρωπολόγοι².

Έχοντας άμεση σχέση με την ανάπτυξη της ανθρωπολογίας ως επιστήμης την περίοδο της αποικιοκρατίας, τα μουσεία αυτά παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όχι μόνο επιστημολογικό (τι και πώς γνωρίζουμε για τον Άλλον) αλλά και πολιτικό. Η γοητεία του Άλλου, περισσότερο ή λιγότερου *πρωτόγονου*, υποτάχθηκε στις τεκμηριωτικές διαδικασίες και τις ομαδοποιήσεις των ειδικών και εντάχθηκε τελικά σε ένα μακρύ εξελικτικό σχήμα κατάταξης των πολιτισμών του κόσμου, στο οποίο η Ευρώπη φερόταν να κατέχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο. Με τον τρόπο αυτό, τα εθνογραφικά μουσεία του 19ου και του 20ού αιώνα συνέβαλαν σημαντικά

στην παγίωση και την επιστημονική αιτιολόγηση της αποικιοκρατίας αλλά και της ηγεμονίας της Δυτικής Ευρώπης στον μη Δυτικό κόσμο. Μέσα από την αμφίδρομη σχέση γνώσης και εξουσίας, το μουσειακό φαινόμενο γνώρισε ευρεία διάδοση, την ίδια εποχή που ο ευρωκεντρισμός επιβλήθηκε ως κυρίαρχο πολιτικό και πολιτιστικό σύστημα παγκοσμίως και η Δύση διαμόρφωσε την ιδιότητα του νεωτερικού πολίτη στα έθνη-κράτη της Ευρώπης.

Η σχέση αυτή ανάμεσα στα εθνογραφικά μουσεία και την ανθρωπολογία ατόνησε μετά τη δεκαετία του 1920, όταν το ερευνητικό ενδιαφέρον των ανθρωπολόγων εστιάστηκε περισσότερο στην ανάλυση των κοινωνικών δομών και λειτουργιών των υπό μελέτη πολιτισμών και λιγότερο στον υλικό τους πολιτισμό. Χρειάστηκε να περάσουν αρκετά χρόνια για να επανέλθουν τόσο τα αντικείμενα όσο και οι μουσειακοί χώροι που τα φιλοξενούν στο επίκεντρο της κοινωνικής και της μουσειολογικής έρευνας, η οποία θα κάνει τα πρώτα της βήματα τη δεκαετία του '80.

Άλλωστε, οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και η ανεξαρτητοποίηση των πρώην αποικιών ώθησαν τη Δύση να επανεξετάσει τις κυρίαρχες πολιτισμικές της αφηγήσεις. Οι παγκόσμιες διαδικασίες *απο-αποικιοποίησης (decolonization)* θα σημάνουν μία μακρά περίοδο αναστοχασμού και κριτικής αναθεώρησης του πολιτικού ρόλου της Ευρώπης και των εθνικών της μουσείων και θα απαιτήσουν πλέον έναν ριζικά διαφορετικό τρόπο αναπαράστασης ή ακόμα και αυτοαναπαράστασης των ιθαγενών πληθυσμών (στο εξής: κοινότητες αναφοράς).

Πώς όμως τα εθνογραφικά μουσεία των δυτικών μητροπόλεων νομιμοποιούνται πλέον κοινωνικά; Πώς θα μπορούσαν να σταθούν κριτικά απέναντι σε πρακτικές βίαιης οικονομικής εκμετάλλευσης και ηγεμονίας των ιθαγενών πληθυσμών και της γης τους και ταυτόχρονα να διατηρήσουν τα υλικά τρόπαια της αποικιοκρατίας στις προθήκες τους; Κι αν τα μουσεία συνεχίζουν να κατέχουν τις συλλογές αυτές ως ιστορικά τεκμήρια μιας παρελθούσας εποχής, ποιος και πώς δικαιούται να μιλήσει γι' αυτά;

Τα δομικά αυτά ερωτήματα θα καθορίσουν τη λειτουργία των εθνογραφικών οργανισμών από τη δεκαετία του '80 και εξής, ωθώντας τα μουσεία στην ανάπτυξη δεσμών με τις κοινότητες αναφοράς των συλλογών τους. Οι εργαζόμενοι σε αυτά και όσοι μελετούν τον υλικό πολιτισμό μακρινών, εξωτικών και «εξωτικοποιημένων» πολιτισμών αφιερώνουν πλέον χρόνο και δύναμη για να δώσουν στους πάλοι ποτέ αποικιοκρατικούς οργανισμούς τους τη δυνατότητα να συνεχίσουν να υπάρχουν· όχι ως απομεινάρια ενός πολιτικού συστήματος ηγεμονίας πάνω στον Άλλον αλλά ως *ζώνες επαφής*. Αυτός ο όρος της Mary Louise Pratt, ο οποίος στα κείμενα του James Clifford βρήκε ένα ιδανικό πλαίσιο ανάπτυξης, ορισμού και νοηματοδότησης, κατέστησε τα τελευταία χρόνια τα εθνογραφικά μουσεία χώρους επικοινωνίας ανάμεσα στη Δύση και τον υπόλοιπο κόσμο, ένα πεδίο ζυμώσεων ανάμεσα στις αναπαραστάσεις της πολιτισμικής ετερότητας και την ανθρωπολογική θεωρία³. Οι επαγγελματίες των μουσείων επικοινωνούν και συνεργάζονται με απογόνους-μέλη εθνοτικών ομάδων, τους εμπλέκουν στις δράσεις και τις αποφάσεις τους αλλά και στη διαχείριση και ερμηνεία των μουσειακών συλλογών. Απόγονοι ινδιάνικων φυλών της Αμερικής και του Καναδά, για παράδειγμα, ερωτώνται για τη συμβολική σημασία των μουσειακών αντικειμένων, μετέχουν στις δράσεις των μουσείων, οι αναμνήσεις και οι απόψεις τους ενσωματώνονται στις εκθέσεις και, πράγμα ακόμα πιο εντυπωσιακό, αντικείμενα δανείζονται ή, σπανιότερα, επιστρέφονται στους συμβολικούς πλέον ιδιοκτήτες τους, στο πλαίσιο τελετών απότισης τιμής και σεβασμού στα θύματα της αποικιοκρατίας. «Η επιστροφή των αντικειμένων ισοδυναμεί με την επιστροφή στο σπίτι ενός αιχμαλώτου πολέμου» δήλωσε εκπρόσωπος της φυλής Yurok το 2010, όταν το National Museum of the American Indian επέστρεψε στους Yurok ιερά αντικείμενα από τις συλλογές του σε μία από τις σημαντικότερες σε έκταση κινήσεις επαναπατρισμού μουσειακών αντικειμένων στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών (εικ. 3)⁴ ενώ τον Ιούνιο του

2014, ο διευθυντής του Λαογραφικού Μουσείου της Νορβηγίας στο Όσλο συμφώνησε να επαναπατρίσει 2.000 περίπου αντικείμενα (τα μισά της συλλογής) σε μουσεία της εθνότητας των Sami, ενθαρρύνοντας την ιθαγενή αυτή μειονότητα να αποκτήσει μεγαλύτερο έλεγχο στη διαχείριση της πολιτιστικής της κληρονομιάς⁵.

Πρόκειται για εξελίξεις που αντικατοπτρίζουν την ανάγκη των μουσείων όχι μόνο να αποτινάξουν το αποικιοκρατικό παρελθόν τους και να υιοθετήσουν μια οπτική που δεν θέτει τη Δύση αναγκαστικό και αποκλειστικό πρωταγωνιστή στην παραγωγή γνώσης, αλλά και να διευρύνουν το ακροατήριό τους, αμφισβητώντας τα ίδια την αυθεντία των επιμελητών τους.

Οι αλλαγές αυτές στο χαρακτήρα των εθνογραφικών μουσείων αφορούν όχι μόνο την αντιμετώπιση και πραγμάτευση της πολιτισμικής ετερότητας αλλά και την ίδια τη συλλεκτική πολιτική τους⁶. Πώς αναπτύσσονται και επεκτείνονται οι συλλογές εξωτικών και πρωτόγονων τεχνουργημάτων στο παρόν; Τι από αυτό που παράγεται ως ιθαγενής τέχνη κρίνεται ως αυθεντικό έργο που αξίζει τον κόπο να αποκτηθεί από ένα εθνογραφικό μουσείο της Δύσης ή ακόμα και από ένα εθνικό μουσείο μιας πρώην αποικίας;

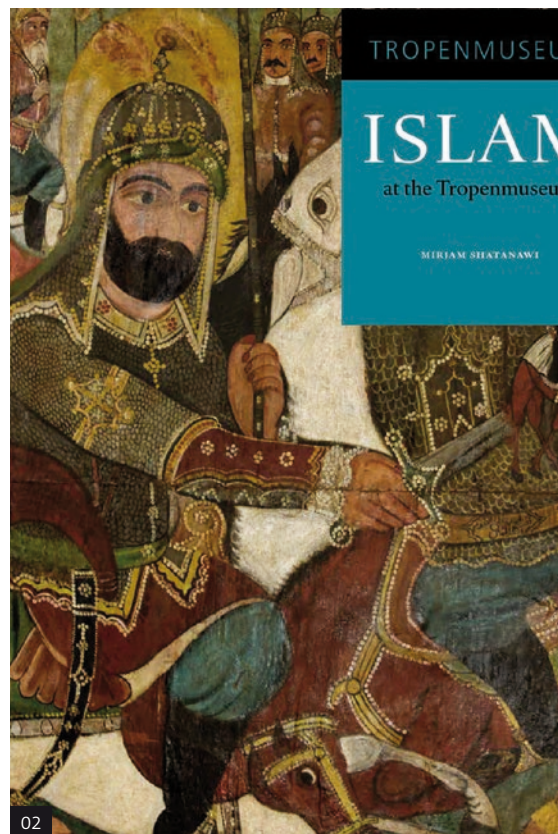
Άλλωστε οι συνθήκες της παγκοσμιοποίησης έχουν ανατρέψει αμετάκλητα τις παλιές και μάλλον απλουστευτικές κατηγοριοποιήσεις ανάμεσα στο εμείς και το αυτοί, το εδώ και το εκεί. Οι Άλλοι δεν είναι πλέον τόσο μακρινοί και εξωτικοί όσο ήταν ή, μάλλον, όσο θεωρούνταν παλιότερα. Δεν ζουν μόνο μακριά αλλά και ανάμεσά μας: στις πολυεθνικές και πολυφυλετικές χώρες της Δύσης, στις μεγαλουπόλεις, τα σχολεία, τις αθλητικές ομάδες, τους δημόσιους χώρους, τα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης, στα ταξίδια και τις μετακινήσεις.

Ο James Clifford υποστηρίζει ότι η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζει το εθνογραφικό μουσείο σήμερα είναι η εξεύρεση ισορροπίας ανάμεσα στην ακαδημαϊκή έρευνα, την έμφαση στην τέχνη, τις πιέσεις που ασκούν οι

ιθαγενείς κοινότητες και την εξασφάλιση πόρων για δαπανηρά προγράμματα, ενώ χρησιμοποιεί το Μουσείο Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου της Βρετανικής Κολομβίας (MOA) ως χαρακτηριστικό παράδειγμα των μουσειολογικών τάσεων που επικρατούν στο χώρο. Σύμφωνα με τη δήλωση αποστολής του Μουσείου (mission statement), το MOA «προτίθεται να γίνει ένα από τα κυριότερα κέντρα στον κόσμο για την έκθεση, τη διδασκαλία και την έρευνα του διεθνούς οπτικού, άυλου και επιτελεστικού (performative) πολιτισμού και της κριτικής μουσειολογίας και να παρέχει ένα εξελισσόμενο περιβάλλον, προκειμένου οι επισκέπτες να αποκτήσουν γνώσεις για τους ίδιους και για άλλους και να προσεγγίσουν σύγχρονα και ιστορικά ζητήματα από διαφορετικές οπτικές. Το μουσείο επιδιώκει να ενισχύσει το διεθνές προφίλ του, ενώ θα εργάζεται τοπικά, διατηρώντας και διευρύνοντας το ενδιαφέρον του για τις ιθαγενείς κοινότητες της περιοχής. Να αγκαλιάζει τη διεπιστημονικότητα και τις πρωτοπόρες συνεργασίες. Να προσφέρει καινοτόμες εκθέσεις και προγράμματα που θα απελευθερώνουν τη φαντασία και να ενθαρρύνει την πλήρη συμμετοχή ερευνητών και φοιτητών στη λειτουργία του»⁷ (εικ. 1).

Ωστόσο, αν τόποι και ταυτότητες χάνουν τη στατικότητα τους και την οριοθετημένη σαφήνεια με την οποία τις περιέβαλλε παραδοσιακά η ανθρωπολογία, τότε τι θα δείξει το μουσείο και σε ποιον; Ποιος και εξ ονόματος τίνος θα αναλάβει την ερμηνεία και την κοινωνική ευθύνη που συνεπάγεται η μουσειακή «κατασκευή» της πολιτισμικής διαφοράς; Πώς μπορούν τα εθνογραφικά μουσεία να αποκτήσουν έναν ιδεολογικό προβληματισμό που θα ανταποκρίνεται στις αλλαγές που θέτει το παγκόσμιο κοινωνικό και οικονομικό τοπίο, οι δημογραφικές αλλαγές που προκύπτουν από τις εκτεταμένες μετακινήσεις πληθυσμού αλλά και η διαρκής άνοδος του εθνικισμού στην Ευρώπη;

Για τα θέματα αυτά, πανεπιστημιακοί δάσκαλοι και επαγγελματίες εθνογραφικών μουσείων από όλον τον κόσμο

κατέθεσαν τον προβληματισμό τους τον Ιούλιο του 2013 στην Οξφόρδη, στο καταληκτήριο συνέδριο του ευρωπαϊκού προγράμματος «Εθνογραφικά Μουσεία και Πολιτισμοί του Κόσμου». Παράλληλα, πρότειναν τρόπους ώστε τα εθνογραφικά μουσεία να αποκτήσουν ουσιαστική συνάφεια και αλληλεπίδραση με τις παγκόσμιες συζητήσεις γύρω από την ταυτότητα, την ετερότητα, τον πολιτισμό και τις κοινωνικές αξίες του σήμερα. Το δεύτερο μέρος του κειμένου μου βασίζεται και εμπνέεται από την ανταλλαγή απόψεων που έγινε στο πλαίσιο του συνεδρίου αυτού⁸.

Παρόν και μέλλον: Τρόποι προσέγγισης του κοινού

Τι είναι αυτό που κάνει μια έκθεση εθνογραφική; Ποια στοιχεία χαρακτηρίζουν το εθνογραφικό μουσείο και το διαφοροποιούν από άλλα; Η Kavita Singh⁹ τα συνοψίζει ως εξής:

- Η συλλογή και παρουσίαση της ιδιαιτερότητας του Άλλου.
- Η επιβολή του δικαιώματος ενός πληθυσμού να συλλέγει αντικείμενα άλλων, λόγω των γνώσεων και της εξουσίας που διαθέτει.

02

«Μια ιστορία περιφρόνησης». Συζητήσεις για το μωαμεθανισμό μέσα από τις ισλαμικές συλλογές στο Tropenmuseum του Άμστερνταμ.

03

Από τις διαδικασίες επιστροφής αντικειμένων του National Museum of the American Indian του Smithsonian Institution στη φυλή Yurok της Καλιφόρνιας.

04

Βραδινή εξερεύνηση στις συλλογές του Μουσείου Pitt Rivers στην Οξφόρδη. Φωτ.: Ε. Σολομών.

– Η συλλογή και παρουσίαση αντικειμένων, όχι τόσο λόγω της αισθητικής τους αξίας όσο λόγω της δύναμής τους να λειτουργούν ως μαρτυρίες του πολιτισμού από τον οποίο αποσπάστηκαν.

– Η προσπάθεια, εκ μέρους του μουσείου, αναπλαισίωσης των αντικειμένων και ανάδειξης ενός περασμένου ή και χαμένου πολιτισμικού πεδίου αναφοράς — στοιχείο που έχει συνδέσει τα εθνογραφικά μουσεία με τη μουσειογραφική πρακτική του διοράματος (αναπαραστάσεις, συχνά σε φυσικό μέγεθος, σκηνών της καθημερινής ζωής των υπό μελέτη πολιτισμών). Οι θεατρικές και ευρύτερα δραματικές δυνατότητες των διοραμάτων ασκούν έντονη επίδραση στο θεατή, γεγονός που έχει σταθεί αντικείμενο πολλαπλής κριτικής στη μουσειολογική ανάλυση εκθέσεων τα τελευταία χρόνια.

Τα στοιχεία αυτά, ωστόσο, τείνουν πλέον να χαρακτηρίσουν τις (νοούμενες ως) καλές πρακτικές πολλών μη εθνογραφικών μουσείων, προκαλώντας μας, σύμφωνα με την Singh, να δούμε το μέλλον όλων των μουσείων ως θεμελιωδώς εθνογραφικό. Η αναπλαισίωση των αντικειμένων-μαρτυριών, και μάλιστα με τη χρήση ανακατασκευών,

χαρακτηρίζει ιστορικές και αρχαιολογικές αναπαραστάσεις που, όπως και οι εθνογραφικές, παύουν πλέον να επικεντρώνονται αποκλειστικά και μόνο στον υλικό πολιτισμό και επεκτείνουν τις εκθέσεις και τις συλλογές τους στη λεγόμενη «άυλη» πολιτιστική κληρονομιά, στην προφορική ιστορία, τα ψηφιακά περιβάλλοντα κ.λπ. Η αντιπροσωπευτικότητα με βάση τα ιδιαίτερα εθνικά, εθνοτικά και πολιτισμικά γνωρίσματα χαρακτηρίζει τα εθνικά μουσεία τέχνης και μεγάλες εικαστικές διοργανώσεις όπως οι Μπιενάλε, όπου ο επιμελητής λειτουργεί ως εθνολόγος-μελετητής της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας, ενώ η συλλογή, παρουσίαση και ερμηνεία της ετερότητας χαρακτηρίζει τις δράσεις (εκθεσιακές, συλλεκτικές, εκπαιδευτικές) πολλών ενεργών μουσείων στον κόσμο.

Αλλά και το αντίστροφο συμβαίνει: επιστήμες ή κλάδοι επιστημών που μέχρι τώρα έβρισκαν πεδίο ανάπτυξης σε ειδικούς μουσειακούς χώρους τώρα διαβαίνουν τις πύλες των εθνογραφικών μουσείων, διασαλεύοντας παλαιότερες επιστημολογικές βεβαιότητες, ενώ το μέλλον των εθνογραφικών

μουσείων μοιάζει να κινείται ανάμεσα σε ποικίλους πειραματισμούς, στο άνοιγμα στον κόσμο της τέχνης και τις δυνατότητες που προσφέρει η ψηφιακή τεχνολογία. Η τελευταία δεν διευκολύνει μόνο την επικοινωνία και τη διάδοση της γνώσης αλλά συμβάλλει και στην ανάπτυξη ουσιαστικότερων δεσμών και συνεργασιών με τις κοινότητες αναφοράς (ιθαγενείς και μη), με αφορμή πάντα τις μουσειακές συλλογές και δράσεις.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα μουσειακής κοινωνικής παρέμβασης αποτελεί «Το άλμπουμ του Θιβέτ» («The Tibet Album»), ένα εικονικό μουσείο, το οποίο παρέχει πρόσβαση σε 6.000 φωτογραφίες που τράβηξαν μέλη της βρετανικής ελίτ στο Θιβέτ στο διάστημα 1920–1950 και ανήκουν κατά κύριο λόγο στα αρχεία του Βρετανικού Μουσείου στο Λονδίνο και του Μουσείου Pitt Rivers στην Οξφόρδη. Πρόκειται για υλικό που φανερώνει τον πολιτισμό της περιοχής στη δεδομένη ιστορική περίοδο, το βρετανικό βλέμμα προς αυτήν καθώς και το ρόλο του Θιβέτ στο βρετανικό φαντασιακό.

Μέσω διαδικτυακής πρόσβασης, ο

επισκέπτης εξερευνά το αρχείο, συνδέεται με πρόσωπα, πράγματα και τοποθεσίες, ενώ ενθαρρύνονται και πιο θεωρητικές προσεγγίσεις του υλικού, καθώς αναδεικνύονται οι ιστορικές δυνατότητες της φωτογραφίας, η βιογραφία της αλλά και η κριτική ανάλυση μιας οπτικής ιστορίας του Θιβέτ.

Η απήχηση του άλμπουμ μεταξύ των χρηστών του και η δημιουργία ψηφιακών *κοινοτήτων μνήμης* και νέων κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των μελών ενός έθνους που δεν αναγνωρίζεται επίσημα, θέτει σημαντικές προκλήσεις. Οι βρετιανοί εξόριστοι ανά τον κόσμο σχολιάζουν και ανταλλάσσουν φωτογραφίες και πληροφορίες του αρχείου, αναπλάθουν τον τόπο καταγωγής και την ταυτότητά τους, ακόμα και την οικογενειακή τους ιστορία. Η «ρευστή οντολογία» του ψηφιακού αρχείου, πολύ πιο ευέλικτη από τις κατηγοριοποιήσεις των φυσικών αντικειμένων στο μουσείο, και ο τρόπος διάδοσής τους σε ένα ευρύ, υπερτοπικό και υπερεθνικό κοινό καλεί προς μια εθνογραφική προσέγγιση των τρόπων χρήσης και κατανάλωσης του μουσειακού αποθέματος, ανάλογα με τις ανάγκες και τις προτεραιότητες των επισκεπτών¹⁰.

Όσον αφορά τον μουσειογραφικό τους σχεδιασμό, την τελευταία δεκαετία τα εθνογραφικά μουσεία δανείζονται στοιχεία των μουσείων ιστορίας ή τέχνης, αναζητώντας ένα design που να αποδίδει τους πολιτισμούς όχι ως αυτόνομους, ριζωμένους και αυτοτελείς και τον υλικό πολιτισμό ως σύνολο αυστηρά καθορισμένων κατηγοριών αντικειμένων αλλά ως αφορμές για την ενεργοποίηση κοινωνικών σχέσεων, ως ύλη που διαθέτει τη δική της κοινωνική βιογραφία¹¹.

Τέλος, αξίζει να σημειωθούν οι ευφάνταστοι τρόποι τους οποίους τα εθνογραφικά μουσεία επινοούν για να ερμηνεύσουν τις συλλογές τους και κυρίως για να τις φέρουν κοντά στα ενδιαφέροντα του σύγχρονου κοινού (εικ. 4). Πολλά μουσεία εμπλέκονται σε εικαστικά project, παραχωρώντας άλλοτε τις μόνιμες συλλογές και άλλοτε τις αποθήκες τους ως δεξαμενή έμπνευσης για τους σύγχρονους καλλιτέχνες, ορισμένοι από τους οποίους

δεν διστάζουν να σχολιάσουν εικαστικά την αποικιοκρατική ιστορία του μουσειακού οργανισμού που τους φιλοξενεί¹². Performance, δρώμενα εικαστικά και μουσικά, εμπνευσμένα από τα εκθέματα, αποτελούν πλέον μια συνήθη πρακτική πολλών μουσειακών οργανισμών, οι οποίοι αφήνονται να οδηγηθούν, έστω και προσωρινά, σε νέες, πειραματικές προτάσεις σημασιοδότησης των εκθεμάτων τους.

Είναι η πολυπολιτισμικότητα νεκρή; Η πραγμάτευση της ετερότητας στο παρόν

Παρά τον δυναμικό τρόπο λειτουργίας των σύγχρονων εθνογραφικών μουσείων, οι πολιτικές και δημογραφικές προκλήσεις της εποχής μας, η άνοδος του εθνικισμού και του ρατσισμού στην Ευρώπη και οι σαρωτικές περικοπές στον πολιτισμό που έφερε η οικονομική κρίση, επηρεάζουν καθοριστικά τη μουσειολογική συζήτηση γύρω από το μέλλον των εθνογραφικών μουσείων.

Για πολλούς, οι αξίες της πολυπολιτισμικότητας που καλλιεργήθηκαν στη Δύση το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα —σε συνάρτηση με την απο-αποικιοποίηση και τις μεταναστευτικές ροές στην Ευρώπη και τη Βόρειο Αμερική— έχουν συνθλιβεί υπό το βάρος των νέων πολιτικο-οικονομικών δεδομένων. Η διάδοση της πολυπολιτισμικότητας που έφερε η παγκοσμιοποιημένη συνθήκη και οι τεμνόμενες πορείες ανθρώπων, κεφαλαίων, ιδεών και αγαθών, μοιάζουν στις χώρες όπου κατεξοχήν συνυπάρχουν άνθρωποι με διαφορετικές πολιτισμικές καταβολές να προσκρούουν σε ανοιχτές ή συγκαλυμμένες θεωρίες κοινωνικού αποκλεισμού. Πολιτικές οικονομικού στραγγαλισμού και πολιτικής απομόνωσης προσφύγων και μεταναστών (και των χωρών από τις οποίες προέρχονται), η έκρηξη της εγκληματικότητας, της ανεργίας και των κοινωνικής ανισότητας, η άμεσα συναρτώμενη επικράτηση συντηρητικών ή και ξενοφοβικών πολιτικών δυνάμεων, η θωράκιση των συνόρων ως πρακτική αποκλεισμού και η αναβίωση μιας εθνικής ατζέντας που θα επαναφέρει τις «αρετές» του πολίτη ενός πάλα

ποτέ εθνικού και ομοιογενούς κράτους μοιάζουν να επηρεάζουν απειλητικά τη λειτουργία, τη χρηματοδότηση, ακόμα και την επιβίωση, των μετα-αποικιακών ή, σύμφωνα με τον James Clifford, *μετα-εθνογραφικών μουσείων*¹³.

Η άνοδος της ακροδεξιάς στις χώρες της Ευρώπης έχει επίσης πρακτικές συνέπειες στη ζωή των μουσείων της. Πολιτικές εμποτισμένες με ρατσιστικές ιδέες αδυνατούν να δουν και να αντιληφθούν τη σημασία και την αξία των εθνογραφικών οργανισμών, οι οποίοι αντιμετωπίζονται ως άσχετοι ή εχθρικοί προς την κυριαρχία του έθνους-κράτους. Έτσι, για παράδειγμα, το 2011, το ολλανδικό «Κόμμα για την Ελευθερία» (PVV) χαρακτήρισε τα εθνογραφικά μουσεία ως αντεθνικά λόγω της κριτικής που ασκούν στο αποικιοκρατικό παρελθόν της χώρας και υποστήριξε ότι οι χρηματοδοτήσεις προς αυτά θα έπρεπε να περικοπούν ή και να σταματήσουν τελείως. Όπως δήλωσε εκπρόσωπος του κόμματος αυτού, η πολλή ενασχόληση με την αποικιοκρατία κάνει τους επισκέπτες των εθνογραφικών μουσείων να αισθάνονται ένοχοι, «επομένως δεν χρειάζεται να χρηματοδοτούμε χώρους που θα μας κάνουν να μισούμε τον εαυτό μας»¹⁴.

Για τον Wayne Modest και άλλους επιμελητές εθνογραφικών μουσείων και πανεπιστημιακούς δασκάλους, το εθνογραφικό μουσείο, το απόλυτο γέννημα της αποικιοκρατίας, μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη μιας κριτικής ιστορικής σκέψης μεταξύ των επισκεπτών της νέας γενιάς¹⁵. Η συζήτηση και η κριτική αντιμετώπιση του αποικιοκρατικού εγχειρήματος, του ρατσισμού, του φυλετισμού και της βίας (και όχι η προσπάθεια αποσιώπησής τους) καλλιεργεί στο εσωτερικό των εθνογραφικών μουσείων μια διαφορετική, μη ευρωκεντρική λογική: φανερώνει τον πολιτικό (και πολιτικοποιημένο) ρόλο της ανθρωπολογίας όχι μόνο κατά την αποικιοκρατία αλλά και σήμερα, δίνει φωνή σε εθνοτικές, θρησκευτικές και φυλετικές μειονότητες, μάχεται για κοινωνική δικαιοσύνη, καταδεικνύει την κατασκευή της πολιτισμικής νοσταλγίας για το πρωτόγο-

νο και το εξωτικό και επισημαίνει την υβριδικότητα και την όσωση που με ποικίλους τρόπους χαρακτηρίζουν την πολιτισμική συνύπαρξη ανθρώπων και ομάδων. Έτσι, μέσω της διαχείρισης της μουσειακής υλικής κληρονομιάς, η ανθρωπολογία και η μουσειολογία καθίστανται δύο συναφείς και αλληλένδετοι τρόποι να βλέπει κανείς τα πράγματα, το Εδώ και το Εκεί, το Τότε και το Τώρα.

Το εθνογραφικό μουσείο μπορεί και πρέπει να συμβάλει στην καλλιέργεια του διαπολιτισμικού διαλόγου και την αλληλοκατανόηση μεταξύ διαφορετικών εθνικών και εθνοτικών ομάδων — τόσο στο πλαίσιο του έθνους-κράτους όσο και σε υπερεθνικές συνθήκες — μέσα από μουσειακές πρακτικές, εκθέσεις, δράσεις και προγράμματα που φέρνουν σε επαφή και αλληλεπίδραση τους κατοίκους ενός τόπου, πλειοψηφίες και μειονότητες με ποικίλες πολιτισμικές καταβολές. Για παράδειγμα, το Tropenmuseum του Άμστερνταμ

διοργάνωσε με αφορμή τις συλλογές ινδονησιακών αντικειμένων του μια σειρά ανοιχτών διαλόγων με το κοινό, στους οποίους πραγματοποιήθηκε ποικίλα σχετικά ζητήματα. Γιατί, για παράδειγμα, στη μέχρι τώρα πορεία του το μουσείο δεν συνέλεγε και δεν κατηγοριοποιούσε τα αντικείμενα των εξαιρετικά πλούσιων συλλογών του ως ισλαμικά; Πώς σχετίζονται παλαιότερες και νεότερες μουσειακές κατηγοριοποιήσεις του υλικού πολιτισμού με την καλλιέργουμένη ισλαμοφοβία στην Ολλανδία και αλλού (εικ. 2);

Τέλος, ως «ζώνη επαφής», το εθνογραφικό μουσείο επιτρέπει επίσης την επιτέλεση μιας κοσμοπολίτικης ταυτότητας που ενισχύεται και από την ανάπτυξη του τουρισμού. Ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να αισθανθεί πολίτης του κόσμου, να βιώσει την εμπειρία μιας διαπολιτισμικής επικοινωνίας, να αναπτύξει πολιτική ευαισθησία και ενσυναίσθηση απέναντι

όχι μόνο στην έτερη αλλά και τη δική του ιδιαίτερη πολιτισμική και ιστορική ταυτότητα. Μπορεί να καταλάβει πώς δημιουργείται το Εμείς και το Αυτοί, να αντιληφθεί πώς αποτυπώνεται η πολιτισμική διαφορά μέσα από την αναπαράσταση, να «δείξει» στους άλλους αυτό που ο ίδιος είναι και αισθάνεται. Η ενεργός συμμετοχή των μουσείων στην αντιμετώπιση της δυσανεξίας απέναντι στον κοντινό ή μακρινό Άλλο μοιάζει πιο επείγουσα και επιτακτική από ποτέ, στους ξενόφοβους καιρούς της οικονομικής κρίσης.

Αν οι Άλλοι μάς αφορούν, τότε ίσως ήρθε η στιγμή να αποδεχθούμε ότι η μουσειακή κατασκευή της πολιτισμικής ετερότητας δεν σχετίζεται μόνο με το παρελθόν, ξεχασμένες φυλές και εξωτικούς πολιτισμούς. Σχετίζεται κυρίως με το παρόν, τη διαπολιτισμική ερμηνεία των πραγμάτων και την εναγώνια προσπάθεια να ζήσουμε καλύτερα σε έναν κόσμο που όλοι μοιραζόμαστε.

Σημειώσεις

- 1 Lidchi 1997, σ. 160.
- 2 Στο *ίδιο*, σ. 161.
- 3 Clifford 1997.
- 4 Βλ. www.sfgate.com, «Yurok Indians exult at return of sacred cache». Τελευταία επίσκεψη: 2.10.2014.
- 5 Βλ. www.norskfolkemuseum.no/en/Collections/The-Sami-Collections/, «Return of Sami Cultural Heritage». Τελευταία επίσκεψη: 2.10.2014.
- 6 Geismar / Tilley 2003.
- 7 James Clifford (University of California, Santa Cruz), «"May you live in interesting times": The Ethnographic Museum Today» (www.prm.ox.ac.uk/ και www.moa.ubc.ca/, τελευταία επίσκεψη: 2.10.2014).

- 8 Για το συνέδριο, τους σκοπούς του και τις εισηγήσεις που έγιναν, βλ. www.prm.ox.ac.uk/PRMconference.html (τελευταία επίσκεψη: 2.8.2014).
- 9 Kavita Singh (Jawaharlal Nehru University, Νέο Δελχί), «The Future of the Museum is Ethnographic» (www.prm.ox.ac.uk/, τελευταία επίσκεψη: 2.8.2014).
- 10 Clare Harris (University of Oxford), «The Digitally Distributed Museum and its Discontents» (<https://soundcloud.com/pittriversound-1/clare-harris-fem-talk-2013-and-tibet.prm.ox.ac.uk/index.php>, τελευταία επίσκεψη: 2.10.2014).
- 11 Corinne A. Kratz (Emory University, Ατλάντα, ΗΠΑ), «What Makes Exhibitions Ethnographic?» (www.prm.ox.ac.uk/, τελευταία επίσκεψη: 2.8.2014).

- 12 Βλ. για παράδειγμα τις μοναδικές performances της Nathalie Anguezomo Mba Bikoro, καλλιτέχνιδας από την Γκαμπόν της Αφρικής, σε εθνογραφικά μουσεία και εκθεσιακούς χώρους ανά τον κόσμο για τον «κανιβαλισμό της μετα-αποικιοκρατίας» (www.nbikoro.com, τελευταία επίσκεψη: 27.9.2016).
- 13 Clifford, «"May you live..."», *ό.π.*
- 14 Wayne Modest (Tropenmuseum, Άμστερνταμ), «Curating between Self Hate and Self Love: Ethnographic Museums and Ethno-nationalist Politics» (www.prm.ox.ac.uk/, τελευταία επίσκεψη: 2.10.2014).
- 15 Στο *ίδιο*.

Βιβλιογραφία

- Acuff / Evans 2014: Acuff J.B. / Evans L. (επιμ.), *Multiculturalism in Art Museums Today*, The Rowman & Littlefield, Λονδίνο 2014.
- Barringer / Flynn 1998: Barringer T. / Flynn T.J. (επιμ.), *Colonialism and the Object: Empire, Material Culture and the Museum*, Routledge, Λονδίνο/Νέα Υόρκη 1998.
- Bouquet 2001: Bouquet M. (επιμ.), *Academic Anthropology and the Museum: Back to the Future*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη/Οξφόρδη 2001.
- Bouquet 2004: Bouquet M., «Thinking and Doing Otherwise: Anthropological Theory in Exhibitionary Practice», στο B. Messias Carbonell (επιμ.), *Museum Studies. An Anthology of Contexts*, Blackwell, Οξφόρδη 2004 [2000], σ. 193–207.
- Chambers κ.ά. 2014: Chambers I. / De Angelis A. / Ianniciello C. / Orabona M. / Quadaro M. (επιμ.), *The Postcolonial Museum: The Arts of*

- Memory and the Pressures of History*, Ashgate, Farnham 2014.
- Clifford 1997: Clifford J., *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*, Harvard University Press, Κέμπριτζ/Μασαχουσέτη 1997.
- Dias 1994: Dias N., «Looking at Objects: Memory, Knowledge in Nineteenth-Century Ethnographic Displays», στο G. Robertson / M. Mash / L. Tickner / J. Bird / B. Curtis / T. Putnam (επιμ.), *Traveller's Tales: Narratives of Home and Displacement*, Routledge, Λονδίνο/Νέα Υόρκη 1994, σ. 164–176.
- Geismar / Tilley 2003: Geismar H. / Tilley C., «Negotiating Materiality: International and Local Museum Practices at the Vanuatu Cultural Centre and National Museum», *Oceania* 73/3 (2003), σ. 170–188.
- Hallam / Street 2000: Hallam E. / Street B.

- (επιμ.), *Cultural Encounters. Representing Otherness*, Routledge, Λονδίνο 2000.
- Kirshenblatt-Gimblett 1998: Kirshenblatt-Gimblett B., *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage*, University of California Press, Μπέρκλεϊ 1998.
- Lidchi 1997: Lidchi E., «The poetics and politics of exhibiting other cultures», στο S. Hall (επιμ.), *Representation: Cultural representations and signifying practices*, Thousand Oaks, Sage 1997, σ. 151–221.
- O'Hanlon 1993: O'Hanlon M., *Paradise: Portraying the New Guinea Highlands*, British Museum Press, Λονδίνο 1993.
- Shelton 2006: Shelton A.A., «Museums and Anthropologies: Practices and Narratives», στο S. Macdonald (επιμ.), *A Companion to Museum Studies*, Blackwell, Οξφόρδη 2006, σ. 64–80.